Asiantuntijalausunto Eduskunnan lakivaliokunnalle
Asia: HE 212/2018 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

Asiantuntijalausunnon laatija: PsT Julia Korkman, oikeuspsykologian dosentti (Helsingin Yliopisto), tutkija (Åbo Akademi), psykologi (HUS lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikkö) sekä puheenjohtaja, Suomen psykologiliiton oikeuspsykologian työryhmä.

Olen erikoistunut lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkintaan. Väittelin 2006 lasten haastatteluista hyväksikäyttöselvittelyissä ja vuodesta 2007 lähtien minulla on ollut toimi HUS lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikössä jossa poliisin tai syyttäjän virka-apupyynnöstä annetaan asiantuntija-apua epäiltäessä lapsiin kohdistunutta hyväksikäyttöä. Olen myös toiminut 10 vuotta yhtenä vastuukouluttajista Poliisihallituksen järjestämässä vuoden kestävässä haastattelukoulutuksessa jossa poliiseja ja terveydenhuollon ammattilaisia koulutetaan kuulemaan lapsia. Koulutuksessa oleellinen osa koostuu työnohjauksesta pienryhmissä jossa käydään työn alla olevia tapauksia ja lasten kuulemisvideoita läpi, minkä perusteella saa melko hyvän käsityksen ”kentän” tilanteesta. Toimin lisäksi Tampereen ja Kuopion yliopistosairaaloiden oikeuspsykiatrisissa yksiköissä työnohjaajana. Toimin tällä hetkellä Åbo Akademissa todistajanpsykologian tutkimushankkeen johtajana ja johdan siellä yhdessä PsT Jan Antfolkin kanssa oikeuspsykologian tutkimusryhmää (LePÅ; Legal Psychology at Åbo Akademi[1]), jossa yksi vahva fokusalue on nimenomaan lasten seksuaalinen hyväksikäyttö, sen ilmitulo, tutkinta sekä päätöksenteko näissä prosesseissa.

Lausuntoa varten on pyydetty kommentteja seuraavilta henkilöiltä: oikeuspsykologian dosentti Taina Laajasalo, HUS, lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikkö, Eija Valonen, rikosylikonstaapeli, Vantaan poliisilaitos, Maria Grönroos, vanhempi konstaapeli, Vantaan poliisilaitos, Heli Lehrbäck, vanhempi rikoskonstaapeli, Hämeenlinnan poliisilaitos, erikoissyyttäjä Leena Salovartio, erikoissyyttäjä Pia Mäenpää sekä oikeuspsykologian professori Pekka Santtila.

Lausunnossa on tarkoitus kiinnittää huomiota muutamaan olennaiseen seikkaan joka nousee esille Hallituksen esitystä 212 2018 (jatkossa HE) lukiessa.

Esiintyvyydestä ja rikosilmoitusten lisääntymisestä keskusteltaessa nousee esille kaksi yleistä ongelmaa. Toinen liittyy **tilastojen tulkinnan ongelmiin** ja osin näiden perusteella tehtyihin vääriin johtopäätöksiin, toinen lasten hyväksikäytön nimikkeiden monitulkintaisuuteen ja tuomioiden salassapidon aiheuttaman tiedon niukkuuteen rikoksista tiedottaessa. Haluan kiinnittää huomiota myös melko **samanikäisten nuorten suhteista**, joita tänä päivänä usein tutkitaan epäilyinä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Lisäksi tuon lyhyesti esille näkemyksiä **ennaltaehkäisy**n merkityksestä ja **rikosprosessin kesto**n vähentämisen tarpeesta.

[1] https://blogs2.abo.fi/lepa/

Tilastojen tulkinnasta

Niin suomalaisten kuin kansainvälisten uhritutkimusten perusteella lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ei ole lisääntynyt, vaan päinvastoin vähentynyt viimeisten vuosikymmenten aikana[2] (uutta dataa tulossa 2019). Samaan aikaan, poliisille ilmoitettujen tapausten määrä on lisääntynyt. Tämä liittynee ongelman parempaan tiedostamiseen, ilmoitusvelvollisuuden tiukentamiseen ja tehostuneeseen viranomaisyhteistyöhön. Rikosilmoitusten määrä ei siis kerro rikosten todellisesta määrästä paljoakaan. Usein esimerkiksi media kuitenkin esittää rikosten lisääntyneen kun kyse saattaa hyvinkin olla varsin positiivisesta muutoksesta ilmoitusherkkyydessä.

Hallituksen esityksessä 212/2018 esitetään kohdassa 2.2, että kiinnijäämisprosentti olisi nykyisin 80%. Tämä on näkemykseni mukaan virhearvio. Ensinnäkin, ilmoitusten perusteella ei ole mahdollista sanoa kuinka moni tekijä aidosti ”jää kiinni”. Ilmoitetuista tapauksista kaikki eivät selviä (tekijää ei saada kiinni tai ei pystytä alkuunkaan arvioimaan onko rikosta tapahtunut vai ei – tässä suhteessa hyväksikäyttöepäilyt poikkeavat monista muista rikoksista joiden tiedetään tapahtuneen kuten esim. tuhopoltto tai murha), ja uhritutkimusdatan perusteella on todennäköistä, että ilmoitetuista tapauksista osa on perusteettomia[3]. Rikosilmoituksista ei siis voida päätellä mitään kiinnijäämisriskistä. Edelleen vain pienehkö osa ilmoitetuista tapauksista päätyy tuomioistuimeen asti, jolloin vasta voidaan puhua varsinaisesta kiinni jäämisestä[4].

Lisäksi, uhritutkimusdataa (koko elämän aikana tapahtuneista asioista) ei voida suoraan verrata yhden vuoden aikana tehtyihin rikosilmoituksiin. Yksi rikosilmoitus ei siis vastaa yhtä uhria. Uhritutkimuksissa käy esimerkiksi selkeästi esille, että samalla kuin valtaosa nuorista voi yhä paremmin, kasaantuu monet kaltoinkohtelumuodot ja - kokemukset pieneen ryhmään nuorista. Sama nuori saattaa siten olla usean rikosilmoituksen uhrina – kuten poliisin käytännön työssä usein näkyykin.

Tilastojen tulkintaa vaikeuttaa edelleen se, että poliisi tilastoi tapauksia vaihtelevasti: rikossarjaa saatetaan laskea joskus yhtenä, joskus useana. Yhteen lapseen kohdistuvat useat teot saatetaan tilastoida eri rikosnimikkeiden vuoksi joskus useina, joskus yksittäisinä rikoksina. Jos tekoja on monen eri rikoslain version ajalta, ne joudutaan merkitsemään erillisinä juridisista syistä, vaikka muodostaisivat yhden jatkumon.

[2] Fagerholm et al 2014; NRK 2012; 2016

[3] Viime vuonna julkaistussa tutkimuksessa (Korkman, Antfolk, Fagerlund & Santtila, 2018) todettiin, että 1.5% lapsista itse raportoivat aikuisen joskus epäilleen heihin kohdistunutta hyväksikäyttöä silloinkin kun sitä ei ollut tapahtunut. Ottaen huomioon, että 2.4% lapsista raportoivat hyväksikäyttökokemuksista, on tämä luku melko korkea. Vääristä epäilyistä raportoineista lapsista on huomautettavaa, että 13% näistä oli ilmoitettu viranomaisille. Katso myös Laajasalo, Korkman et al., 2018.

[4] Oikeusministeriön julkaisussa OMML 7/2018 (johon HEssä myös viitataan) esitetään, että noin 22% poliisin tietoon tulleista raiskausrikoksista johtaa syyksilukemiseen tuomioistuimessa.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö rikosnimikkeenä

Toinen yleistä käsitystä mahdollisesti hämärtävä seikka on se, että melko samanikäisten nuorten tilanteita tällä hetkellä tutkitaan lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä jos jompikumpi osapuoli on alle suojaikärajan, silloinkin kun ikäeroa on melko vähän.

Uhritutkimuksen (2013) mukaan valtaosa hyväksikäyttötapauksista kohdistuvat teini-ikäisiin tyttöihin ja niissä on tekijänä nuori mies. Poliisityön näkökulmasta näyttäytyy myös siltä, että merkittävä osa lapsen hyväksikäyttönä tutkituista tapauksista on tilanteita, joissa ikäeroa on muutama vuosi, joskus jopa alle vuoden. Lain mukaan tilannetta ei ole tulkittava hyväksikäyttönä mikäli osapuolten välillä ei ole merkittävää kehityksellistä eroa, mutta ongelmallista on se, ettei missään tarkenneta miten tätä arvioidaan tai missä tilanteissa olisi syytä arvioida sitä. Toinen ongelma on se, että yhteiskunnallisessa keskustelussa hämärtyy, mistä puhutaan jos kaikki nämä dynamiikaltaan hyvin erilaiset tilanteet puhutaan saman nimikkeen alla. Seksuaalirikoslain muutoksista keskusteltaessa olisi hyvä pysähtyä tämän kysymyksen eteen.

Yksi mahdollisuus olisi, että nuorten väliset tilanteet, eli tapaukset joissa niin asianomistaja kuin epäilty on lähellä suojaikärajaa ja heidän välinen ikäeronsa on vähäinen (esim. alle 4 vuotta), tutkittaisiin eri nimikkeellä kuin lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tämä osin siksi, että monesti näissä tapauksissa on pohdittava huolellisesti, onko osapuolten välinen kehityksellinen ero niin merkittävä, että lapsen hyväksikäytöstä voidaan puhua. Kehityksessään nuorten tytöt kehittyvät jonkin verran poikia aiemmin mikä saattaa vaikeuttaa ikäeron merkityksen arviointia.

Erottelu myös kuvaisi paremmin millaisesta ilmiöstä on kyse. Tutkimusnäkökulmasta erottelu antaisi paremmat eväät analysoida millaisia tapauksia meillä tutkitaan, mitkä johtavat tuomioon, ja mitkä riskitekijät leimaavat erityyppisiä tilanteita. Vaihtoehtoisesti voitaisiin ohjeistaa, että tapauksissa jossa on alle 5 vuoden ikäero aina tulisi arvioida osapuolten kehitystasoa. Arvioinnissa olisi huolehdittava siitä, että arvio on systemaattista jottei tulkinta pahimmillaan eroaisi kovasti Suomen sisällä ja esimerkiksi tutkivan poliisin asenteet tiettyä ryhmää kohtaan (esim. sukupuolivähemmistöt) vaikuttaisi ratkaisuun.

Kokemus kentältä noin 15 vuoden ajalta antaa aihetta olettaa, että suhtautuminen eri ikäisten osapuolten suhteisiin on muuttunut. Aiemmin puhuttiin ”viiden vuoden säännöstä”, jonka mukaan suostumuksellisissa suhteissa joissa osapuolilla oli alle viiden vuoden ikäero ei lähtökohtaisesti pidetty lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistöä täyttävinä. Työkokemukseni ja poliisin kanssa käytyjen keskustelujen perusteella näyttäisi siltä, että ikäero on tänä päivänä kaventunut. Tämä lienee merkki siitä, että ymmärretään nuorten (erityisesti) tyttöjen haavoittuvuutta mutta toisaalta, jos ikäero kaventuu kovin paljon, on mahdollista että nuoria (poikia) epäillään lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tilanteissa, joissa he ovat olleet kanssakäymisessä samalla kehitystasolla olevan osapuolen kanssa. Tämä ei varmaan vastaa lainsäätäjän alkuperäistä tarkoitusta ja voi pahimmillaan

johtaa epäillyn stigmatisointiin sekä molempien osapuolten sekundaaritraumatisoitumiseen prosessin johdosta. Osapuolten välisen ikäeron vaikutus rikosnimikkeeseen olisi näin ollen tarkennettava. Olisi syytä pohtia laissa eroteltavan nuorten välisiä tilanteita sellaisista, joissa ikäeroa on merkittävästi.

Tietoa tutkituista tapauksista tarvitaan mielikuvien sijaan

Kuten HEssä kohdassa 2.4 nostetaan esille, usein paljon keskustelua herättävät rikostuomiot perustuvat melko vähäiseen tietoon. Syyksi luetun rikoksen nimike ei kerro teon yksityiskohdista. Jos ja kun halutaan lainsäädännössä huomioida kansan ja kansalaisten näkemyksiä rangaistusten suhteellisesta oikeellisuudesta, olisi välttämätöntä varmistaa, että keskustelu perustuu tosiseikkoihin. Tästä näkökulmasta hyvin toteutusta ”kansan oikeustajua” mittaavasta raportista[5] käykin ilmi, ettei suurta eroa kansalaisten ja käräjätuomareiden välillä ollut kun tapausten taustoja avattiin. Julkisuudessa pätee sama: jos uutisoidaan, että lapsen törkeästä seksuaalisesta hyväksikäytöstä on annettu melko lievä tuomio, on ymmärrettävää, että kansalaiset reagoivat. Tämän rikosnimikkeen alla voi kuitenkin olla hyvin monenlaisia tapauksia joista kaikki eivät ole niin vakavia kuin ne mielikuvat jotka kuulijan mielikuvituksessa saattaa syntyä.

Lainoppineiden taholta on (esim. Terttu Utriainen) esitetty, että nykyisellääänkään rangaistusasteikon kovimpia rangaistuksia ei juuri anneta. Yksi mahdollinen syy tälle on myös tällä tasolla se, että juttujen ollen salaisia, tuomaritkaan eivät saa yksityiskohtaista tietoa toistensa tuomioiden taustalla olevista yksityiskohdista. On mahdollista, että vakavimpiakaan tapauksia ei uskalleta tuomita niin ankarasti kun mihin laki antaisin mahdollisuuden, koska ei yksinkertaisesti olla tietoisia siitä, että ratkaistavissa oleva juttu on tekomuodoltaan vakavimpiin kuuluvia. Mikäli tuomioissa voitaisiin, rikosuhrin anonymiteettia vaarantamatta, tuoda esille osapuolten ikä ja tekomuodot, olisi niin yleisöllä kuin oikeuslaitoksella parempi käsitys siitä, millaisista rikoksista seuraa millaisia rangaistuksia.

Lasten seksuaalisen hyväksikäytön ennaltaehkäisystä ja uhrin kokemuksen huomioon ottamisesta

HEn (3.1) mukaan, esityksen tavoitteisiin kuuluu lasten suojelu hyväksikäytöltä sekä hyväksikäytön ennalta ehkäiseminen. Kuten mm. Oikeusministeriön arviomuistiossa (2018) rikoslain viimeaikaisesta kehityksestä ja tulevista kehitystarpeista todetaan, ei vankeusrangaistusten pidentäminen tutkimusnäytön perusteella kuitenkaan itsessään vähennä rikollisuutta. Kuten yllä on todettu, rangaistusten pidentämistä ei myöskään voida perustella kansan oikeustajulla. Tärkeämpää onkin rikosten ennaltaehkäisy kaikilla eri tasoilla, mukaan lukien vankilassa tehtävä kuntoutus, sen kehittäminen ja vaikuttavuuden arviointi. Tämä todetaan mm Oikeusministeriön julkaisemassa mietinnässä[6]: ”Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että syrjäytyminen ja rikosten tekeminen sekä uhriksi joutuminen ovat yhteydessä toisiinsa. Tämän vuoksi

[5] Kääriäinen, 2017

[6] Arviomuistio rikoslain viimeaikaisesta kehityksestä ja tulevista kehitystarpeista. Eräät seksuaali-, väkivalta-, rattijuopumus- ja talousrikokset. Mietintöjä ja lausuntoja 7/2018, OM.

on perusteltua, että kriminaali- politiikkaa tarkastellaan osana laajempaa yhteiskuntapolitiikkaa. Esimerkiksi pelkällä lainsäädännöllä ja rangaistusasteikkojen muuttamisella ei juuri pystytä vaikuttamaan rikollisuuteen eikä etenkään sen syihin."

Uhritutkimuksen ja myös poliisityön käytännön kokemuksen perusteella tiedetään, että suurin osa hyväksikäytön uhreista on teini-ikäisiä tyttöjä, joille on kasaantunut useita eri kaltoinkohtelun muotoja. Tästä näkökulmasta olisi syytä kiinnittää enemmän huomiota juuri riskiryhmiin: erityisesti haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiperheisiin ja nuoriin, rikollisuutta lisääviin tekijöihin (esim. marginalisoituminen) sekä seksuaalista kiinnostusta lapsia kohtaan tuntevien henkilöiden auttamiseen jotta rikoksia ei tapahtuisi. On myös huomioitava, että oikeustajuselvityksestä ilmenee kansalaisten olevan sitä mieltä, että nimenomaan ennaltaehkäisyä tulisi ensisijaisesti priorisoida[7].

Uhrin näkökulmasta nykytilanne, jossa rikostutkinta kaiken kaikkiaan, mutta aivan erityisesti lapsiin kohdistuvien rikosten osalta, kestää vuosia on kestämätön. Oikeusministeriön selvityksen mukaan[8], lapsen hyväksikäyttörikoskissa käsittelyaika näyttää myös kasvavan: oltuaan vuonna 2014 reilu 19 kuukautta, oli se vuonna 2017 lähes 23 kuukautta. Uhrin hyvinvointia palvelisi näkemykseni mukaan paremmin se, että prosessi olisi nopeampi kuin mitä nykyhetkellä on, kuin se jos vankilatuomio pitenee joillakin kuukausilla. Jotta itse esitutkinta tehostuisi ja jotta vähennettäisiin sen aiheuttamia sekundaarisia haittoja uhreille olisi varmistettava, että poliisilaitoksilla kaikkialla maassa olisi valmius nopealla aikataululla asiantuntevasti tutkia lapsiin kohdistuneista rikoksista niin lapsen ja perheen voinnin kuin rikosprosessin luotettavuuden vuoksi. Aika on niin näytölle kuin rikosuhrin voinnille myrkkyä.

Kuten moni aiempikin aihetta kommentoinut asiantuntija , pitäisin jatkossa tärkeänä:

- Välttää yksittäisten rikoslain detaljien muuttamista yksitellen, sen sijaan koko rikoslain 20. lukua voitaisiin käsitellä kokonaisuutena ja varmistaa, että muutokset perustuisivat tarkkaan tietoon rikostilanteesta ja jossa pohdittaisiin kokonaiskuvaa, ei pelkästään yhtä aspektia kokonaisuudesta.
- Tarkentaa osapuolten välisen ikäeron vaikutusta rikosnimikkeeseen ja muutenkin varmistaa, että hyväksikäyttöilmoitukset tilastoidaan tarkemmin
- Muiden, todennäköisesti tehokkaampien toimenpiteiden pohtimista rangaistusten koventamisen sijaan.

Kunnioittavasti, Helsingissä 31.1.2019

Julia Korkman

[7] "Tutkimuksessa pyydettiin kansalaisia kertomaan, mihin rikostorjunnan keinoihin he sijoittaisivat rahaa. Kansalaiset suosivat ennaltaehkäiseviä keinoja. Tärkeimpänä keinona rikostorjunnassa pidettiin nuorisotyön tehostamista ja nuorten sekä perheiden ongelmiin puuttumista. Lisäksi tärkeänä pidettiin oppimisvaikeuksista kärsivien nuorten tukemista, poliisien määrän lisäämistä ja päihdetyön tehostamista. Vankiloiden lisärakentaminen sai vähiten tukea." (Katsauksia 21/2017)

[8] 44/2018